

Православна парафія: віхи розвитку

Стаття присвячена дослідженню православної парафії як основної (кореневої) форми організації церковного життя. Розкрито ключові етапи та напрями її розвитку. Окреслено напрями активізації парафіяльного життя в сучасній Православній церкві.

Ключові слова: парафія, сучасне православ'я, міжхристиянський діалог.

Юлія Корнейчук

Православный приход: вехи развития

Статья посвящена исследованию православного прихода как основной (корневой) формы организации церковной жизни. Рассмотрены ключевые этапы и направления его развития. Очерчены направления активизации приходской жизни в современной Православной церкви.

Ключевые слова: приход, современное православие, межхристианский диалог.

Julia Korniiichuk

The Eastern Orthodox Parish: Milestones of Its Development

This article presents the survey of the eastern orthodox parishes which are the basic elements of the Christian church. We have analysed the key stages of the eastern orthodox parishes development. The tendencies to activization of parish life in the modern Orthodox Church have been traced and the main results are shown in our work.

Key words: parish, modern Eastern Orthodoxy, Inter-Christian dialogue.

Традиційно питання життя Православної церкви, як найбільш чисельної в Україні, займає передові позиції в українських релігієзнавчих розвідках, які підіймають складні питання геополітичних аспектів міжправославних взаємин, розвитку соціального життя церкви, врегулювання міжправославних розколів тощо. Однак, попри принципову важливість цих питань, поза увагою залишається досить простий та очевидний факт – церковне життя розвивається не лише на рівні патріархій та митрополій, а, в першу чергу, на рівні окремих общин (парафій), які є корневими структурними одиницями церкви, а отже мають стратегічне значення. Вивчення їх структури та діяльності не лише збагатить відомості про історію православ'я, а й дозволить отримати більш чітке та повне розуміння сучасної православної релігійності, що актуалізує заявлену тему дослідження.

Мета статті – окреслити основні віхи розвитку парафії як основної структурної одиниці Православної церкви. Реалізація мети забезпечується шляхом виконання наступних завдань: дослідити історичні етапи формування

православної парафії; окреслити основні відмінності у підходах до організації парафіяльного життя, які історично сформувалися в рамках Православної церкви; окреслити напрямки реформування парафіяльного життя в сучасному православ'ї.

Визнання парафіяльного життя як самостійного об'єкта дослідження сьогодні має місце переважно в західній релігієзнавчій думці, де уже усталеним є такий напрямок соціології релігії, як "соціологія парафії" [2, с. 22; 11], у рамках якої вивчається рівень релігійності сучасних віруючих (Ч. Глок, Р. Старк), досліджується структура парафії та взаємодія парафіян (Дж. Фічтер) тощо. Найменшою структурною одиницею християнської церкви є християнська община – парафія, або ж парохія. Саме слово парафія, як стверджує американський дослідник Джеймс Коріден, входить у вжиток не раніше другого століття нашої ери [10, с. 19] та, відповідно до етимології слова, позначає спільноту людей, які територіально об'єднані навколо храму. Таким чином, досить влучним та таким, що може бути прийняте за робоче визначення парафії, може бути наступне формулювання, яке визначається статутом однієї з українських християнських церков: "Парафією є громада православних християн, що складається з кліру та мирян, об'єднаних навколо храму. Парафія становить частину єпархії, яка перебуває під керівним наглядом свого єпархіального архієрея і керується священником-настоятелем, який призначається єпархіальним архієреєм" [8].

Попри задовільність наведеного визначення варто зробити ще одне суттєве уточнення. Як зауважує вже згадуваний Дж. Коріден, у грецькій мові термін *парафія* мав ще одне значення: "іноземні жителі" ("resident aliens"), "чужинці, які тимчасово проживають на певній землі" ("nonnative sojourners") [10, с. 19]. Саме у такому значенні слово парафія вживалося у грецькому перекладі Старого Завіту для позначення юдейських громад у єгипетському полоні (Вих. 2:22). Фактично це друге значення робить акцент не лише на певній територіально обмеженій спільноті одновірців, а й містить вказівку на духовно-містичний вимір християнської спільноти, учасники якої вважали себе лише гостями у цьому світі, а своєю справжньою домівкою визнавали небеса. Хоча з часом антисоціальні настрої перших християнських громад стали менш радикальними, а церква не просто звернула свою увагу на земний світ, а суттєво заглибилася в соціальну проблематику.

З прийняттям Міланського едикту (312 р.) та наданням християнству статусу державної релігії Римської імперії (325 р.) термін парафія починає вживатися для офіційного позначення християнських общин (саме він часто фігурує в постановах Вселенських соборів). У цей же час формуються початки розбудови організаційної вертикалі Церкви, у яких община-парафія утверджується як базисна одиниця. Поступово функції парафії розширюються соціальними суспільно корисними напрямками діяльності. Наприклад, для здійснення літургії перші християни приносили до церкви хліб та вино,

невикористаний надлишок якого мав розподілятися священнослужителями серед найбільш вужчих верств населення, що поклато початок централізованій соціалній діяльності. Як влучно зауважує дослідник православної соціалної діяконії О. Білопопський, у ранній церкві літургія "була одночасно вінцем та джерелом всієї соціалної діяльності" [1].

Після подій 1054 р., які з часом отримали гучну назву "Великого розколу", відмінності, які існували в організації церковного життя, стають все більш помітними, легітимізуються та закріплюються в процесі історичного розвитку кожної з помісних церков. Оскільки в заявленій темі предмет дослідження було обмежено православ'ям, то в наступній частині нашого дослідження сфокусуємо увагу на православних парафіях.

Ключові відмінності у розвитку парафіяльного життя всередині Православної церкви формуються, головним чином, після османського завоювання Візантії (1453 р.). Фактично султан Мухамед використав відносно завойованих православних територій звичну для турків систему організації так званих мілетів – автономних общин, які послуговувалися у своєму внутрішньому житті власними усталеними законами та звичаями; голова мілету призначався відповідальним за управління ввіреної йому громади та за її підпорядкування мусульманській владі. Як відзначає англійський візантист Стівен Рансімен, у цей час Константинопольський патріарх стає "етнархом" офіційним правителем грецького православного мілету, чия влада (в рамках православних територій) була майже абсолютною [7, с. 179]. Патріарх та Синод мали повну владу над кліром, церквами і монастирями (лише патріарший суд міг вирішувати судові справи, які стосувалися кліру). Оскільки судова система мусульманських країн нерозривно пов'язана з релігією, то досить швидко у відання патріарха та вищого кліру перейшло право вирішувати всі справи, які стосувалися православних (від шлюбів та розлучень до опіки над сиротами та слідкування за виконанням заповітів) [7, с. 179]. Обов'язком православної релігійної влади було також стягнення податків на користь турецької влади, а також покарання за їх несвоечасну сплату. Так, наприклад, султан міг вимагати від патріарха покарання злісного неплатника. Одним із видів такого покарання могло бути відлучення від причастя.

Попри широкий спектр прав, які першопочатково отримала Православна церква в Османській імперії, не варто забувати про всю складність її положення: починаючи від надвисоких податків, закриття храмів або перетворення їх у мечеті (як сталося із Софією Константинопольською) до фактично повного обмеження публічної діяльності церкви в межах країни, депортації або фізичного знищення православних ієрархів та мирян (наприклад, патріарх Григорій V (Ангелопулос) був повішений на воротах патріархії (1821 р.) чи спроб створення більш лояльної "національної" турецької православної церкви (1923 р) [5, с. 39].

У контексті предмету нашого дослідження важливо відзначити той факт, що означені обставини, з одного боку, перетворили православні парафії на мусульманських територіях у герменевтичні, замкнені спільноти, а з іншого – зробили їх членів максимально самоорганізованими та активними всередині самих православних громад. Це дозволило відносно швидко знайти спільну мову в діалозі з католицько-протестантським Заходом на початку ХХ століття, що промовисто ілюструє низка екуменічних починань православних ієрархів (які перебували під омоформ Константинополя) на Заході.

На противагу до умовно названої "константинопольської" традиції розвитку парафіяльного життя можна поставити іншу – умовно означимо її як "московську". Ключовими переломними точкам у її формуванні можна вважати церковні реформи Петра I та зміни, що були привнесені у релігійне життя радянською владою. Обмеження діяльності Православної церкви, яке припадає на цей час, стало важливою зовнішньою причиною суттєвої втрати церковного досвіду ефективного соціального служіння, хоча і дало Православ'ю на цих землях "можливість зберегти свою сутність у процесі найбільш жорстоких і безжальних до нього суспільно-політичних трансформацій" [3, с. 49].

У радянський період соціальна відстороненість Православ'я поглиблювалася, за винятком тих окремих випадків, коли в такій діяльності була зацікавлена світська влада (наприклад, миротворча діяльність РПЦ). Фактично єдиною дозволеною формою релігійної діяльності стало здійснення Богослужіння. Новозавітний принцип "віра без добрих діл – мертва" (Як. 2:17), поступово відійшов на далеку периферію православної свідомості, спричинивши завмирання парафіяльного життя, утвердження формальної релігійності, виникнення феномена "невідомого православ'я" [9, с. 350], коли хрещення без попередньої катехизації призвело до появи православних, що мають досить еkleктичне уявлення про природу православного досвіду – життя та діяльність людини перестали сприйматися як обов'язкові елементи вираження її віри. Болісно оцінюючи ці трансформації всередині православ'я, Марія Скобцова формулює досить радикальне припущення: "Можливо, в цьому значенні для Церкви було б корисніше не мати офіційного дозволу на Богослужіння, а збиратися таємно, в катакомбах, ніж мати дозвіл лише на них, а отже, не мати можливості являти світові всю любов Христову у всьому досвіді свого життя" [4, с. 95].

Зустріч православного Сходу з католицько-протестантським Заходом по-новому поставила для кожної із християнських церков питання розвитку релігійного життя та суспільного служіння церкви шляхом повернення сучасного християнства до його першовитоків, актуалізації літургійного та живого євангельського досвіду соціальної дияконії (концепції "літургії після Літургії" (Іон Бріа), "літургійної дияконії" (Олександр Пападерос), "позахрамової літургії" (Марія Скобцова).

З розпадом комуністичних держав Православні церкви посткомуністичних країн отримали можливість повноцінного входження до публічної сфери, що ще раз гостро поставило питання вироблення соціальної стратегії діяльності церкви, участі прихожан у церковному житті (активізація парафіяльного життя). Розвиток цих напрямів сьогодні відбувається насамперед через творче запозичення уже наявного досвіду з цих питань у інших християнських конфесій та реформування самої структури православної парафії.

З початку 90-х рр. минулого століття з метою цілеспрямованого розвитку, активізації та підтримки соціальної співпраці релігійних організацій у країнах Східної Європи за ініціативи Східно-європейського офісу Всесвітньої ради церков (ВРЦ) (Білосток, Польща) в Православних церквах було створено низку Круглих столів з міжцерковної допомоги та соціальної діяльності. Так, у 1992 р. при Відділі зовнішніх церковних зв'язків РПЦ було створено Круглий стіл з релігійної освіти та діяльності. Інституція становить собою екуменічний форум, що на партнерських засадах об'єднує широке коло зацікавлених у розвитку соціального служіння та співпраці релігійних та міжрелігійних організацій: ВРЦ, РПЦ, Дияконічна служба Євангелічної Церкви Німеччини, агенції з Церковної допомоги Данії та Фінляндії, релігійні та мирянські організації різних рівнів. Аналогічні проекти підтримки розвитку соціальної діяльності було реалізовано в низці країн, в тому числі й в Україні.

Діяльність Круглих столів спрямована, головним чином, на допомогу в методичній та координаційній сферах забезпечення соціального служіння; розвитку інформаційної, видавничої та просвітницької діяльності; реалізації навчально-дияконічних та дияконічних проектів.

Окремо варто згадати про спроби реформування парафіяльного життя, прийняті Архієрейським собором РПЦ (2011 р.) [6], рішеннями якого було розширено число обов'язкових штатних працівників парафії та регламентовано їх діяльність, що в перспективі має активізувати життя православної парафії. Отже, в процесі історичного розвитку було сформовано дві традиції бачення парафіяльного життя, що окреслюють собою головні моделі поведінки сучасних православних віруючих. Умовно ми означили ці моделі як "константинопольську", де внаслідок зовнішнього тиску відбулося формування активної общини, відчуття православної ідентичності якої загострювалося в опозиції до мусульманських поневолювачів. Цій традиції можна протиставити іншу – "московську" модель, що сформувалася головним чином під тиском світської влади, яка спричинила витіснення церкви з публічного життя та послаблення розвитку приходського життя. З розвитком міжхристиянського діалогу та падінням найбільших соціалістичних держав питання активізації церковного життя постає як одне з першочергових та стратегічно важливих для Православної церкви. Головні напрями такої активізації відбуваються, перш за все, у контексті розвитку спільного християнського соціального служіння.

Список використаних джерел

1. *Белопопский А.* Православная диакония [Электронный ресурс] / *Александр Белопопский* // Режим доступа: http://www.rondtb.msk.ru/info/ru/Belopopsky_ru.htm
2. *Гофман Г.* Історія релігієзнавства в Польщі / *Генрик Гофман* / [Пер. з польської *К. Новікової*]. – К.: Дух і Літера, 2010. – 332 с. – (Серія: Філософські контакти: Україна світ).
3. *Єленський В. Є.* Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні / *Віктор Євгенович Єленський*. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. – 420 с.
4. *Марія (Скобцова).* Типы религиозной жизни / *Мария (Скобцова), мать* // Что такое церковность? – К.: QUO VADIS, 2010. – 252 с.
5. *Нанакис А.* История Вселенского Константинопольского патриархата в XX столетии / *Андреас Нанакис* // Православная Церковь в Восточной Европе. XX век / [Под ред. *К. Шайо*; пер. с фр.]. – К.: Дух і літера, 2010. – С. 25–51.
6. Определение Освященного Архиерейского Собора Русской Православной Церкви "О вопросах внутренней жизни и внешней деятельности Русской Православной Церкви" [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1402551.html>
7. *Рансимэн С.* Великая церковь в пленении. История Греческой церкви от падения Константинополя в 1453 г. до 1821 г. / [Перевод с английского *Л. А. Герд*] / *С. Рансимэн*. – Санкт-Петербург.: "Издательство Олега Абышко", 2006. – 464 с. – (Серия "Библиотека христианской мысли. Исследования").
8. Статут про управління Української Православної Церкви [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/uk/node/2485>
9. *Филоненко А. С.* Русская православная церковь в Великобритании XX века: миряне и открытость миру / *Александр Семенович Филоненко* // Альфа и Омега. – 1998. – № 4. – С. 349–363.
10. *Coriden J. A.* The Parish in Catholic Tradition: History, Theology, and Canon Law / *James A. Coriden*. – Mahwah, New Jersey: Paulist Press, 1997. – 250 p.
11. *Lane R.* The Sociology of the Parish: Fichter's Work and Beyond / *Ralph Lane, Jr.* // Sociology of Religion. – 1996. – 57:4. – P. 345–349. / [Electronic resource] // Mode of access: <http://socrel.oxfordjournals.org/content/57/4/345.full.pdf>